

Åby kyrkogård

Ryssby Åby församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
ÅBY KYRKOGRÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	26

ARKIV OCH LITTERATUR

Bilagor:
Kulturminneslagen

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinns styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydskanandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinserna pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinserna av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem häradar, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två häradar, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie döme, inom Linköpings stift. Ordinarie dömena inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie dömen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista häradar till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

ÅBY KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Åby 1:1, Åby socken, Kalmar kommun, Norra Mre hrad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1750: 1547 inv, 1800: 1847 inv, 1850: 2521 inv, 1900: 2545 inv, 1950: 1823 inv, 2004: 1774 inv

Kyrkomiljön

Åby kyrka och kyrkogård ligger i västra utkanten av Läckeby samhälle. Söder och väster om kyrkan breder jordbruksmarker ut sig. Precis utanför kyrkogården i väster ligger den före detta prästgården, byggd 1805. Prästgården används numera som församlingsgård. Intill det gula, tvåvåningshuset i trä ligger fortfarande ladugårdsbyggnaderna, från 1882, kvar. Idag är det ett museum inrett i den ena byggnaden. Skolan vid kyrkan byggdes 1852. Mitt för skolan var kyrkstallarna byggda av herrgårdarna Svartingtorp, Björnö och Stäflö. Redan 1865 finns en uppgift om att kyrkstallarna var illa skötta. De försvann dock inte förrän i början av 1900-talet. Dagens skola ligger sydost om kyrkan på andra sidan vägen och uppfördes 1954. Förr gick vägen till Stockholm precis utanför kyrkogårdsmuren i söder.

Kyrkan

Dagens kyrka i Åby har föregåtts av två kyrkor på platsen. Av den första träkyrkan finns inga direkta spår. Men en nu förkommen runsten vittnade om att det fanns kristna familjer i trakten redan på 1000-talet. Den andra kyrkan, uppförd i sten, byggdes troligen i början av 1200-talet. I mitten av 1700-talet hade behovet av en större kyrka vuxit och församlingen lät en lokal byggmästare ta fram ritningar för en ny kyrka. Dessa ritningar godkändes inte av Överintendentsämbetet. Det blev istället överintendent C. F. Adelcrantz ritningar från 1769 som kom att förverkligas. Överintendent Adelcrantz var en vid tiden känd och ofta anlita arkitekt. Därför betraktas Åby kyrka som en av de första i Kalmar län som ritas av en välrenommerad arkitekt. Arbetet leddes av byggmästare N. H. Berg. Kyrkan uppfördes i gustaviansk stil. Det brutna taket är typiskt för perioden. Tornet var ursprungligen lägre men byggdes på och försågs med en lanternin år 1863. Även interiören domineras av gustavianska stildrag. I samband med det nya kyrkobygget begärde också major Ulfklou att få bygga ett kapell med krypta till sig och sin familj, samtidigt som han donerade pengar till kyrkan. Detta resulterade i den så kallade Grevekyrkan. Ett ålderdomligt inslag utgör altaruppsatsen från mitten av 1600-talet som är ett arbete i barockstil. Kyrkan har genomgått flera restaureringar och delar av inredningen har byggts om. En större restaurering genomfördes 1931-32 under ledning av J F Olsson och kyrkoherde M E Björkman. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan 1974.

Kyrkogårdens historik

En kyrkogård bör ha anlagts i samband med att den första kyrkan uppfördes på platsen. Hur den sett ut vet vi inte då inga spår är bevarade från medeltiden.

Det tidigaste uppgiften från Åby kyrkogård är från slutet av 1500-talet. Då fanns det, 1590, två klockstaplar, vilket är ovanligt, vid Åby kyrka. I den mindre av dem, den östra, som var inklädd, hängde en enda klocka, medan det i den västra stapeln, som var öppen och mycket högre, hängde två klockor. År 1594 reparerades den ena stapeln.

I ett äldre protokoll från 1610 upptas en kostnad för spåning av kyrkogårdsmuren. Den äldsta kända bilden av Åby medeltida kyrka är en teckning från 1634 utförd av J H Rhezelius.

Kyrkan ser ut att omges av en stenmur med tak av spån vilket uppgiften från 1610 bevisar. På avbildningen ser vi murade, välvda portar, så kallade stigluckor, i öster och söder. I sydöstra hörnet låg en tiondelad från 1200-talets förra hälft, i liv med muren.

År 1757 brann den västra klockstapeln ned efter ett åsknedslag. Tre år senare förelåg en ritning till en ny, inbyggd, emedan både biskopen och Henrik Ulflou ansåg att stapeln på så sätt även skulle kunna användas som materialbod. Den uppfördes också så, trots församlingens protester. På klockstolen gjordes en trampanordning, för att man skulle spara klocklinor, men ingen tänkte på, hur förödande för hörseln det skulle bli för dem som ringde i klockorna genom att trampa på dem. Västra klockstapeln revs 1774, den östra 1775 och klockorna flyttades upp i kyrktornet.

Enligt en uppgift i ”dödsboken” från 1710 så begravdes de som avlidit i pesten på kyrkogården ”i pesten äro sakligen i herranom afsomnade 226 personer, alla som man hafer kunnat uppteckna hafer fått kyrkogårds och christerlig begrafning”.

För dem som avlidit i pesten 1711 finns ingen motsvarande uppgift om kyrkogårds och kristlig begravning. Det är säkert ingen slump eftersom regeringen senare ålade prästerskap och allmoge att icke låta någon som avlidit i pesten begravas i kyrkor eller på kyrkogården och många församlingar inrättade särskilda pestkyrkogårdar. Prästen fick inte heller bevista en begravning. Efter en tyst överenskommelse överträdde man snart regeringens befallning, så att de anhöriga kunde begrava sina döda i linjer på kyrkogården allteftersom prästen kunde förrätta jordfästning.

Drygt 100 år, år 1746, efter Rhezelius avbildning, tecknade Frigelius av kyrkan från både nordost och söder. Även han återgav den lilla boden i det sydöstra hörnet som en del av kyrkogårdsmuren. Frigelius återgav stigluckan i söder men även en i öster.

År 1840 fattades beslut om att ta bort träd på kyrkogården och år 1844 beslutade man att inga träd skulle få planteras på kyrkogården. Detta vidhölls även 1872.

År 1858 beslutade man att ringmuren kring kyrkogården, speciellt på dess södra sida, mellan sockenmagasinet och prästgården skulle repareras. Den dåvarande tegeltäckningen motsvarade inte sitt syfte och man beslutade att ta bort och sälja den. Istället skulle man uppföra en jordvall av samma sort som den norr om kyrkan. Detta beslut var inte genomfört den 15 juni 1859. År 1873 var det åter aktuellt att ta bort tegelpannorna och istället föra på jord som skulle sås in med gräs.

Kyrkogården ska ha utvidgats på 1860-talet (1867-68) åt söder. Nivåskillnaden mellan gamla och utvidgningen 1860 utjämnades med matjord som skrapades av vid ett vägbygge i början av 1900-talet.

År 1868 var muren mot prästgården i mycket dåligt skick och den höjdes och gjordes snygg. Knappt 20 år senare, 1885, planterades en häck mellan prästgården och kyrkogården

Ett förslag till att utvidga kyrkogården 1887 söder om kyrkan fanns. Det är dock osäkert om något gjordes. Enligt en annan uppgift utvidgades nämligen kyrkogården år 1890 genom djupgrävning och fyllning. Den invigdes av domprosten David Rikard Warholm.

På fotografier från 1900-talets första årtionden syns kyrkogården från söder. Man kan då se att gravplatserna markerades med jordkullar med murgröna och att merparten av vårdarna var av

trä, flertalet korsformade. Ur samma vinkel är ett kort taget omkring 1945. Nu är nästan alla trävårdar borta och det står bara enstaka mindre svarta granitvårdar på den delen av kyrkogården. Likaså är merparten av alla murgrönskullar borttagna.

J Gezelius ritade ett förslag till utvidgning år 1919. Ett beslut från år 1928 finns angående anläggning, utvidgning eller annan förändring av kyrkogård eller begravningsplats samt att fastställa inneliggande förslag till brunskar och stenbänk på Åby nya kyrkogård. Marken togs norr om kyrkan från kyrkoherdebostället Åby Samt Vångerslät 7.

Brunnen i kvarter E norr om kyrkan uppfördes år 1928. Den höggs av Oskar Fredriksson, Dammen och sattes upp av Lage Ågren. Oskar högg även trappstenarna och troligen även grindstolparna. Samma man har också tillverkat ett par av gravvårdarna på kyrkogården. Trappavsatsen höggs av Oskar Fredriksson som också har tillverkat några av gravstenarna på kyrkogården.

Vid renoveringen under perioden 1930-32 påträffades dels den medeltida kyrkan men också en del av den gamla kyrkogårdsmuren. Muren gick där nuvarande koret är.

En flygbild från 1935 visar att kvarter B och G men även området öster om kyrkan är belagt med grus. Närmast vägen i söder är gräs med ett fåtal murgrönskullar. Kyrkogårdens äldsta del ska vara den mellan kyrkan och prästgården. Norr om kyrkan kan man se det nya området som invigdes 1937 efter det att omgrävningsarbete skett som nödhjälpsarbete.

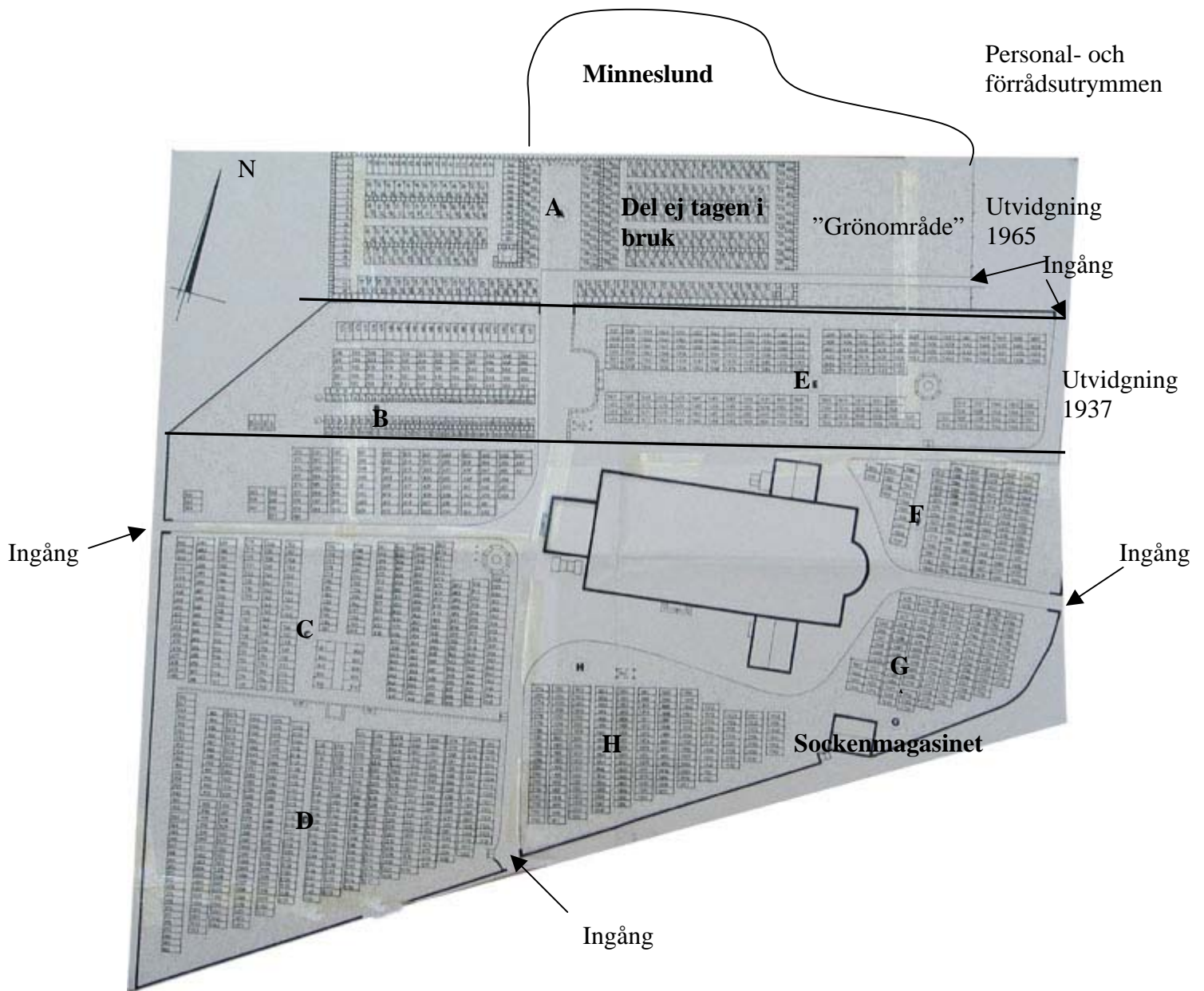
En redskapsbod byggdes 1952 utanför kyrkogårdens nordöstra hörn. Sockenmagasinet i det sydöstra hörnet inreddes som bårhus år 1957.

Ytterligare ett flygfotografi finns från 1961. Det är taget från nordväst. Större delen av kvarteren strax norr om kyrkan är vid den här tiden belagda. Väster om kyrkan, i kvarter C, kan man se grusgravar längs kanterna och längst i väster. I mitten av området är det gräsmatta med, vad som man ser på fotografiet, ett fåtal vårdar av sten. Möjligen är det spår efter ett linjegravsområde, vilket skulle kunna förklara varför hela den östra delen av området är omlagt på 1970-talet. Kvarter D är till större delen belagt med grus medan kvarter H är gräsbevuxet. På bilden ser man den gång som då gick genom kvarter H men som lades igen 1964. Området närmast vägen var dock grusbelagt.

Trädgårdskonsulent Gösta Engstedt upprättade år 1964 ett förslag till kyrkogårdsutvidgning norr om den då befintliga kyrkogården samt en omläggning av den dåvarande kyrkogården. Efter vissa justeringar godkände kungliga byggnadsvårdsstyrelsen förslaget. Av omläggningen verkar det inte som om så mycket förvekligades. En grusbelagd gång genom kvarter H lades dock igen. Området invigdes 1965. Inte förrän 1979 togs den nya delen i bruk.

Personalutrymme och garage uppfördes 1984 intill redskapsboden i nordost. Ritningarna gjordes av Evald Jonnergård, Atrio i samma stil som redskapsboden.

En minneslund invigdes år 1997 strax norr om kyrkogården. Planen upprättades av Bo Tallhage på Landskapsarkitekterna gröna rummet. En mjukt formad grusad gång går runt om minneslundens och i södra delen är det äng och gräs. Inom området finns det flera stora ekar. Jordningsområdet utgörs av en gräsklädd kulle.

Gravkarta över Åby kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården ligger runt om kyrkan i alla väderstreck och omgärdas av en stenmur och en splittrad trädkrans. Kvarter A, B och E ligger norr om kyrkan och utgör tydliga utvidgningar från olika tillfällen. Söder om kyrkan finns kvarter D och H. Norr om kvarter A ligger minneslundan som är den senaste utvidgningen av kyrkogården. I väster, i kvarter C, finns ett välbevarat grusgravsområde där gravplatserna omgärdas av låga buxbomshäckar. Utanför koret i öster finns kyrkogårdens två minsta kvarter, G och F.

Omgärdning

Hela kyrkogården omgärdas av en kallmurad mur, av sandsten och granitsten, i olika utförande. I äldre tider var muren högre. I östra och södra murarna är kraftiga järnringar inmurade på utsidan, en påminnelse om att man även på hästskjutsarnas tid hade parkeringsproblem. I öster och sydost, fram till sockenmagasinet, är muren uppförd av naturstenar och har en vall på insidan. I söder utgörs muren av en stödmur av rektangulär huggen sten. I väster är det återigen en vallmur. Den är uppförd av stora rektangulära stenar.

Vid utvidgningen mellan kvarter C och D syns en tydlig skillnad i stenmaterialet. I norr avgränsas hela kyrkogårdsområdet av naturen.

Skarven mellan kyrkogårdens olika utvidgningar syns tydligt i kyrkogårdsmuren (KI Åby kyrkog 182)

Ringar fästa i kyrkogårdsmuren minner om tider då hästskjuts var det vanligaste färdmedlet till kyrkan (KI Åby kyrkog 168)

Ingångar

Smidesgrindar mellan granitstolpar, södra ingången (KI Åby kyrkog 177)

Modernare järngrind i nordost (KI Åby kyrkog 205)

I öster: en ingång via svartmålade dubbelgrindar av smidesjärn, med liljor och mässingsknoppar, mellan stolpar av granit.

I söder: intill sockenmagasinets västra gavel finns en trappa. Ytterligare en ingång finns i höjd med kyrkans torn. Svartmålad smidesgrind, av samma typ som i öster, mellan portstolpar av granit.

I väster: Svartmålad smidesgrind, av samma typ som de andra, mellan granitstolpar.

I nordost: En svartmålad järngrind mellan portstolpar av granit leder intill den gamla delen av kyrkogården och en likadan grind men mellan stolpar av järn leder in till den nya delen.

Vegetation

Trädkrans: En något splittrad trädkrans som står innanför kyrkogårdsmuren och som består av lind och lönnträd. I nordväst och norr finns hasselbuskar.

Övrigt: Häckar av tuja och avenbok finns som rygghäckar. Buskar av hänkarkaragan. I kvarter B finns ett vårdträd i form av en hängask. I kvarter E finns ölandstok och bräken planterat som dekoration vid trappan. I samma kvarter finns även gullregn planterat.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Raka grusbelagda gångar finns från kyrkogårdens ingångar i öster, väster och söder som leder fram till kyrkan liksom den gång som leder från minneslunden och fram till kyrkans västra ingång. Runt om kyrkan är en grusbelagd gång. I kvarter A finns en grusbelagd gång vilken löper i öst-västlig riktning. I kvarter D finns två kalkstens belagda gångar längs kvarterets södra och norra gräns.

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Åby kyrkogård är från 1800-talet. Hela 18 vårdar kan dateras till seklet och den äldsta är från 1834. Ett fåtal hållar ligger utanför kyrkan i söder. I slutet av 1800-talet blev de höga svarta gravvårdarna moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstruktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar och kransar och gurlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var också den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampan och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. Den klassicistiska stilen blir alltmer dominerande. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna är rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Åby kyrkogård har det funnits omgärdningar i form av häckar, stenramar och gjutjärnsstaket. Ett par av kvarteren har i mycket stor utsträckning kvar omgärdningarna än idag. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården men titlarna försvann i det närmste i mitten av århundradet. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Åby kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Äldre hällar utanför vapenhuset. De har tidigare legat ute på kyrkogården (KI Åby kyrkog 188)

Minneslunden anlagd 1997 (KI Åby kyrkog 203)

Minneslund

Minneslunden är kyrkogårdens senaste utvidgning och ligger längst i norr. Lunden avgränsas i väster och norr av naturskog och inom området växer ett 10-tal stora ekar. Själva jordningsområdet utgörs av en mindre gräsklädd kulle på vilken det ligger en natursten. Kullen omgärdas av mjukt slingrande grusade gångar. I norra delen står soffor och där är en yta att ställa blomstervaser på.

Byggnader

En tiondelada (sockenmagasinet), från 1200-talets förra hälft, fint murad av sandsten, kalksten och enstaka gråstenar finns fortfarande kvar i kyrkogården sydöstra del. I fogbruket skymtar man såkallad kvaderrits, en markering av fogarna som skulle ge illusion av att murens stenar var kvader, regelbundet formade stenar istället för de ofta ganska ojämna stenar, som man använde. På 1950-talet byggde man om den vackra lilla byggnadens interiör till bisättningskapell. På utsidan av ladan ser man, att kyrkogården blivit kraftigt höjd på dess västra, norra och östra sida. Numera används byggnaden som förråd.

Utanför kyrkogården i nordost finns förråds och personalutrymmen i två röda träbyggnader. Förrådet uppfördes 1955 och tillbyggdes 1985.

Det medeltida sockenmagasinet användes under en tid som bårhus. Nu är det förråd (KI Åby kyrkog 175)

Förråd/redskapsbod och personalutrymme strax utanför kyrkogårdsmuren i norr (KI Åby kyrkog 208)

Övrigt

Mellan kvarter C och D finns den äldre muren kvar och mellan kvarter E och F uppfördes en mur i samband med utvidgningen år 1931. En kallmur med vall på insidan finns också från samma tid och den nya del som tillkom 1965. Delar av gamla kyrkogårdsmuren ligger fortfarande kvar, de tjänar nu som terrassmurar i norr och söder. På södra sidan gick landsvägen intill en sådan mur. Den ligger parallellt med kyrkans södra vägg och i flykt med södra väggen på det lilla sockenmagasinet.

Var ”överstinnan von Zettwitz”, egentligen den för otrohet hårt straffade markgrevinnan Dorothea von Brandenburg-Bayreuth, ligger begravet vet ingen. Hon levde i landsflykt 27 år i Sverige. De sista åren bodde hon på Stäfflö, där hon dog 1761. Hon begravde, på nyåret 1762, i största hemlighet på Åby kyrkogård.

I sockenmagasinet förvaras tre mycket fina trävårdar samt en smidesvård från 1859. En av trävårdarna är svartmålad och försöker efterlikna en gjutjärnsvård. Den har tidigare stått vid Anna Kajsa Johanssons gravplats, en är ett enkelt kors utan inskription och den tredje är en bräda under vilken Majalisa Jansdotter, född 1819 och död 1898, vilat. Just den gravvården finns på ett fotografi, då brädan är stå ut på kyrkogården, i Kalmar läns museums topografiska arkiv. Det finns ytterligare två fotografier på vårdar i trä av en typ som vi under arbetet med inventeringen inte stött på någon annanstans.

En mycket ovanlig typ av vård som det tidigare fanns ett flertal av på Åby kyrkogård. Vården stod på västra delen av kyrkogården intill muren mot prästgården. (Foto i KLM:s arkiv A1453)

En trävård rest över Majalisa Jansdotter. Vården stod tidigare söder om kyrkan nära landsvägen. Vården finns bevarad och förvaras inomhus. (Foto i KLM:s arkiv A1454)

Intill kyrkans södra långvägg ligger några äldre gravhällar samt en sockel av kalksten. Hällarna är från 1600- 1800-talet. De har tidigare legat ute på kyrkogården. Hällarna är i mycket dåligt skick.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A (Nya)

Allmän karaktär

Kvarter A anlades på mitten av 1960-talet. Det är beläget norr om kyrkan. I kvarteret ska det enligt gravkartan finnas plats för 473 gravplatser. I väster avgränsas området av en hög

tujahäck medan det i norr och öster växer en häck av avenbok. Kvarteret delas av en grusad gång som leder ner till minneslundan norr om kvarteret. I gränsen mot söder finns i den östra delen den gamla kyrkogårdsmuren. Den del av muren som avgränsade den västra delen revs på grund av rasrisk på 1980-talet. Gravvårdarna är placerade i öppna jordremсор i gräsmatta, vissa ryggställda mot häckar av tuja, andra enkla. Vårdarna är vända mot öster, väster, norr och söder. Den östra delen av området har inte tagits i bruk.

Översikt över kvarter A, den västra delen. I förgrunden skymtar delar av kvarter B (KI Åby kyrkog 010)

Den gamla kyrkogårdsmuren från 1930-talet gränsar mot nya som tillkom på 1960-talet (KI Åby kyrkog 019)

Gravvårdstyper

Vårdarna i kvarteret utgörs övervägande av låga rektangulära vårdar. Materialet är främst grå och röd granit men även svart förekommer. Endast på en av gravvårdarna anges den dödes yrkestitel. Det är på köpman J Johanssons gravvård rest 1981. By eller gårdsnamn anges på merparten av vårdarna.

Tidstypiska vårdar i kv A (KI Åby kyrkog 158)

Endast en av vårdarna i kv A anger den dödes yrkestitel (KI Åby kyrkog 165)

Övrigt

Öster om kvarteren är en park med bänkar för besökare.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret tillkom vid utvidgningen 1965. Gravvårdarna som finns i området är tidstypiska till sin karaktär. I det fortsatta bruket av området bör man följa den plan som finns för kvarterets utformning.

Kvarter B (Svartingstorp) och E (Mellan kyrkogården)

Allmän karaktär

De södra delarna av kvarter B ingår i den gamla kyrkogården. Den norra delen av kvarter B samt kvarter E tillkom på 1930-talet vid den första utvidgningen under 1900-talet av kyrkogården. Kvarteren ligger norr om och väster om kyrkan. I kvarteren finns enligt gravkartan planerat för 388 kistgravar och 93 urngravar. I väster och öster avgränsas kvarteren av kyrkogårdsmuren. I söder gränsar kvarter B till en grusgång. Kvarter E är omgärdat i söder och norr av äldre kyrkogårdsmurar. Gränsen i norr vid kvarter B utgörs av en gräsmatta. En tujahäck är rygghäck mellan urngravsraderna och skiljer också den nyare och den äldre delen åt i kvarter B. Mellan de båda kvarteren är en grusbelagd gång i nord-sydlig riktning. Inne i kvarteren finns omgärdningar av buxbom. I västra änden av kvarter E är en rundel av sten och en mindre trappa uppbyggd. På sidorna om trappan växer ölandstok och bräken. Inne på området finns det också planterat rönnar och längs med kyrkans norra långhusvägg är den forna trädkransen med lindträd. Vårdarna står i den äldsta delen i gräsmatta men i den del som tillkom på 1930-talet är det till största delen grusade gravplatser.

Översikt över södra delen av kvarter B (KI Åby kyrkog 005)

Översikt över den norra delen av kvarter B (KI Åby kyrkog 151)

Gravvårdstyper

Del av urngravsområdet (KI Åby kyrkog 146)

En klassicistisk vård i kvarter E (KI Åby kyrkog 059)

Gravvårdarna är av varierande ålder och utförande. De vanligaste materialen är grå och svart men också röd granit. Två vårdar är av kalksten och en gravplats har en stenram, också den av kalksten. Vårdar från 1940- och 50-talet dominerar. I urnkvarteret är det övervägande andelen vårdar från 1980-90-talen. De första begravningarna i urnområdet gjordes i början av 1960-talet. Fem vårdar i kvarter B är från 1800-talet varav en är kyrkogårdens äldsta bevarade vård. Det är en kalkstensvård rest år 1834 i den södra delen av kvarteret. Den nyare delen av kvarter B samt kvarter E består till största delen av gravplatser vilka omgärdas av låga buxbomhäckar och där gravplanerna är grusade. Många av vårdarna är klassiserande till form och dekor.

Översikt över kv E. Raderna till vänster är från 1940-talet och de till höger från 1960-talet (KI Åby kyrkog 057)

Brunnen höggs av Oskar Fredriksson och monterades av Lage Ågren år 1928 (KI Åby kyrkog 206)

By eller gårdsnamn finns angivet på majoriteten av vårdarna. De yrkestitlar som finns angivna är; köpmannen, kyrkvaktaren, nämndemannen, civilingenjören, åldermannen, kyrkoherden, kontraktsprosten, Riddaren av Nordstjärneorden och KVO, direktören, skräddarmästaren, skogsinspektörn, maskinisten, bryggeriägaren, hemmansägaren och fabrikören. Lantbrukaren och godsägaren är de vanligaste förekommande. I urngravsområdet är ingen titel angiven.

Övrigt

I kvarter E ligger Oskar Fredriksson från Dammen begravd. Han levde mellan åren 1887-1962. Oskar har huggit stenarna till den brunn som uppfödes i kvarter E 1928.

I samma kvarter ligger Lage Ågren begravd. Ågren var den man som fogade ihop brunnskaret och han och Fredriksson samarbetade.

Flera av vårdarna i kvarteren är omslipade och återanvända.

Gjord av Oskar Fredriksson, en lokal stenhuggare (KI Åby kyrkog 128)

Kyrkogårdens äldsta vård rest 1834 över familjen Petersson Gyllenram. Vården är gjord av kalksten (KI Åby kyrkog 137)

Kulturhistorisk bedömning

Den norra delen av kvarter B samt kvarter E ligger som ett tydligt tillägg till den gamla delen av kyrkogården. Kvarteren har en strikt struktur med sina omgärdningar i strama raka rader, alla vända mot öster. Det är bara raden med urngravar som bryter mönstret och som är ett tydligt inslag för det sena 1990-talets kyrkogårdar. Det är viktigt att bevara området med den struktur det har i dag då det är en tydlig anläggningsform från 1930-talet. Gravvårdarna i området är tidstypiska. Den äldre delen av kvarter B utgör troligen kyrkogårdens äldsta delar och viktigt för kvarterets karaktär är de stående höga vårdarna.

Kvarter C (Grytkvarteret)

Allmän karaktär

Kvarteret ligger väster om kyrkan. I kvarteret är det enligt gravkartan drygt 220 platser. Kvarteret omgärdas i väster av kyrkogårdsmuren och i norr och öster av grusade gångar. I söder är kvarter D och mellan de båda kvarteren finns en äldre mur. En höjdskillnad gör att det i det sydöstra hörnet finns en mindre trappa som leder upp till kvarteret. Även i söder finns det två mindre trappor. Längst i väster finns ett välbevarat grusgravsområde där de flesta gravplatserna omgärdas av låga buxbomshäckar. De övriga vårdarna står i gräsmatta. Vårdarna är vända mot öster och en mot norr.

Översikt över kvarter C från kyrktornet (KI Åby kyrkog 008)

Gjutjärnsvård rest över C F Carlsson 1874 (KI Åby kyrkog 101)

Gravvårdstyper

I kvarteret finns olika typer av vårdar från senare hälften av 1800-talet och framåt. I den västra delen dominerar gravvårdarna av höga, stående, svarta och blankpolerade vårdar. Flera av dem är återanvända. I den östra delen är flertalet låga rektangulära. Den äldsta gravplatsen från 1867 är över majoren Carl Otto Posse och hans familj. En hög, obeliskformad vård i grå granit vilken omgärdas av ett svartmålat gjutjärnsstaket. Gravvårdarna är företrädevis av grå och svart granit. Ett fåtal i röd granit finns. Fem vårdar är av kalksten och en är ett gjutjärnskors. 35 gravplatser i området västra del utgör ett sammanhängande grusgravsområde med omgärdningar i form av låga buxbomshäckar. Två gravplatser har stenram och en omgärdas av ett vitmålat smidesstaket. På området finns det fyra gravplatser som har gravkullar beväxta med murgröna. Förutom den redan nämnda vården från 1867 finns det ytterligare fyra vårdar från samma århundrade. I övrigt dominerar vårdar från 1970-talet.

Bred vård från 1950-talet (KI Åby kyrkog 104)

Major Posses familjegravplats. Omgärdad av ett gjutjärnsstaket. Notera 1970-tals vårdarna i förgrunden (KI Åby kyrkog 108)

Den dödes yrkestitel anges på en mindre del av vårdarna. De titlar som förekommer är, majoren, grevinnan, trädgårdsmästaren, lantbrukaren, hemmansägaren, entreprenören, donatorn, handlaren, köpmannen och kyrkoherde Sellergren. Vanligast är lantbrukare. By eller gårdsnamn finns angett på majoriteten av vårdarna.

Övrigt

Nya begravningar som sker i grusgravsområdet i kvarter C är enbart urnbegravningar. Man ser också helst att man återanvänder en redan befintlig vård eller att man anpassar en ny till den gamla stilen.

I kvarteret finns en stor gryta utav gjutjärn gjord av 1930-talet.

I västra delen av kv C är ett välbevarat grusgravsområde (KI Åby kyrkog 125)

Ett fåtal gravplatser omgärdas med stenram. Notera det vitmålade smidesstaket i bakgrunden (KI Åby kyrkog 120)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret tillhör kyrkogårdens äldsta delar. Det välbevarade grusgravsområdet i västra delen av kvarteret utgör en viktig årsring i kyrkogårdens historia. Det är angeläget bevara området då den här sorten av sammanhängande grusgravsområden börjar bli ovanliga på landsbygden. Det är också viktigt för kvarterets karaktär och att man återanvänder gamla gravvårdar eller anpassar nya gravvårdar till de redan befintliga. I den västra delen av kvarteret skedde en omläggning på 1970-talet. Här kan man vara mycket friare med det fortsatta användningen av området.

Kvarter D (Linjen) och H (Mellan kyrkan och vägen)

Allmän karaktär

Kvarteren ligger sydväst och söder om kyrkan och består enligt gravkartan av 997 gravplatser. I söder, liksom i väster, utgör kyrkogårdsmuren begränsningen. Den norra gränsen utgörs delvis av den låga stödmur som finns mot kvarter C samt kyrkan. I öster ligger sockenmagasinet. Mellan de båda kvarteren finns en gång i nord-sydlig riktning. Båda kvarteren har i huvudsak använts som linjegravsområden. Vårdarna är vända mot öster och väster. Hela området är besått med gräs. I kvarter D växer en hög tuja och i kvarter H finns en formklippt tuja.

Översikt över kvarter D (KI Åby kyrkog 015)

Översikt över kvarter H. Notera att den tidigare vägsträckningen fortfarande "syns" som en vådfri yta (KI Åby kyrkog 016)

Gravvårdstyper

Majoriteten av gravvårdarna är små, enkla liggande eller stående vårdar. Deras form och dekor är typiskt för linjegravvårdar. Materialet är företrädevis svart och grå granit, men ett fåtal i röd granit förekommer också. På en av gravplatserna finns en murgrönskulle. Äldst är en kalkstensvård från 1879 rest över hustrun Maria Petersson från Tolebo. I övrigt dominerar vårdar från 1960-talet. I kvarter H kan man följa ett linjegravssystem från 1922 fram till 1940. Linjegravarna fortsätter sedan i linjen i kvarter D där de äldsta vårdarna är från 1941 och sträcker sig fram till 1970-talet. I kvarter D finns det enstaka vårdar som tyder på att det redan under tidigt 1900-tal var ett linjegravsområde som sedan lagt om på 1940-talet. Två små vårdar från 1913 skulle kunna visa på detta.

Linjegravvårdar från 1922. Den längst till vänster är dock makens som begravdes 1934 och möjligen har flyttats hit (KI Åby kyrkog 020)

Ett antal familjegravar ligger längs med grusgången i västra delen av kvarter H (KI Åby kyrkog 031)

På majoriteten av gravvårdarna anges den dödes hemort. Yrkestitel anges endast på ett fåtal av vårdarna. Vanligast är lantbrukaren men även titlar som slöjdaren, arbetaren, köpmannen, hemmansägaren, handelsträdgårdsmästaren, snickaren, majoren, sjömannen och fiskaren förekommer.

Vård från 1940-talet i kv D (KI Åby kyrkog 090)

Man kan fortfarande följa "linjen" från 1950-talet (KI Åby kyrkog 088)

Övrigt

En vård är återanvänd på så vis att man vänt på stenen och gjort en ny inskription på den forna baksidan.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har under en lång tid använts som linjegravsområde och är fortfarande ett relativt välbevarat sådant. Vid den här tiden var det vanligt att placera köpta gravplatser i en ram utanför linjegravarna. Det kan man se spår av längs gången och längst i väster. Linjen går att följa från öster till väster från 1920-tal och fram till 1970-talet. Bruket med allmänna gravar eller linjegravar var tidigare ett självklart inslag på kyrkogårdarna. Det är därför viktigt för kyrkogårdens historia att en sammanhängande del av området långvarigt bevaras. Så länge platserna inte behövs bör samtliga vårdar få stå kvar. När nya gravsättningar görs bör vårdarna anpassas till linjegravvårdarnas låga och enkla karaktär.

Vård rest, 1893, över Gustaf Svensson. "Arbetare som dog i sin pligtuppfyllelse å Stäflö herrgård" (KI Åby kyrkog 026)

Områdets äldsta vård. En kalkstensvård rest 1879 över Maria Petersson (KI Åby kyrkog 028)

Kvarter G (Bårhuset) och F (Måns Månson)

Översikt över kvarter G öster om kyrkan, från NO (KI Åby kyrkog 032)

Översikt över kvarter F från NO (KI Åby kyrkog 045)

Allmän karaktär

Kvarteren G och F är två små kvarter som ligger öster om kyrkan. Området omfattar tillsammans enligt gravkartan ungefär 222 gravplatser.

Kvarteret avgränsas i öster och söder av kyrkogårdsmuren. I norr är en grusgång och i väster ligger kyrkan. Hela kvarteret är insått med gräs. Vårdarna i kvarteret är vända mot öster, väster och söder. I kvarteret finns både påkostade köpegravar och allmänna gravar. Intrycket av kvarteret domineras av låga rektangulära vårdar. I det sydvästra hörnet ligger det gamla sockenmagasinet.

Gravvård som minner om ett idag försvunnet linjegravsområde i slutet av 1800-talet i kvarter G (KI Åby kyrkog 035)

Vård från 1980-talet i kvarter G (KI Åby kyrkog 039)

Gravvårdstyper

Kvarter F och G domineras av stående låga gravvårdar med klassicistiska drag så som flacka trekantiga krön. Materialet är främst grå och svart granit men även röd granit förekommer.

En vård är av kalksten och formad som ett kors. Ytterligare två vårdar är av kalksten. En gravplats är omgärdad av en gjutjärnskedja mellan pollare av sten. Ytterligare en gravplats har delvis kvar omgärdningen i form av en låg buxbomshäck. Den äldsta vården i området öster om kyrkan är från år 1866 och är, en av de redan tidigare nämnda kalkstensvårdarna, rest över riksdagsmannen Måns Månsson från stora Wångerslätt. Den yngsta vården i området är daterad till 2003. Dominerar gör dock vårdar från 1930-talet. Delar av den allmänna linjen, från 1920-30- tal, går fortfarande att följa i kvarter G.

Få vårdar i området har den dödes titel ingraverat. Den finns endast på två vårdar i kvarter G och båda är lantbrukare. I kvarter F finns det förutom lantbrukare även rektorn, hemmansägaren, stationsmästaren, kyrkovaktmästaren, riksdagsmannen, nämndemannen och trävaruhandlanden.

Områdets äldsta vård, till höger. Rest över riksdagsmannen Måns Månsson död 1866.

Nygjord/återanvänd kalkstensvård (KI Åby kyrkog 048)

Övrigt

Flera av gravvårdarna av svart granit är antingen återanvända eller så ha man låtit göra en gravvård efter en äldre modell.

Kulturhistorisk bedömning

På slutet av 1800-talet och början av 1900-talet utgjorde troligen den södra delen, kvarter G, område för allmänna gravar, medan kvarter F kan ha varit avsett för familjegravar. I slutet av 1930-talet omlades kvarter G och man kan nu se spåren efter ett linjegravsområde från 1920-talet fram till 1930-talet. Detta går att följa genom de mindre enklare gravvårdarna. Att både köpta och allmänna gravplatser finns i kvarteret berättar om sociala skillnader i samhället och har därmed ett socialhistoriskt värde.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Åby kyrkogård har sina rötter i medeltiden. Den äldsta kyrkogården utgjordes av den del som omger kyrkan. Kyrkogården har utvidgats vid flera tillfällen. Under 1800-talet utvidgades kyrkogårdens vid två tillfällen. På 1900-talet har tre utvidgningar gjorts. Den första gjordes 1931, precis norr och nordväst om kyrkan, och den andra 1965, ytterligare norr om. Det nyaste utvidgningen är minneslunden som invigdes 1997 också den förlagd norr om kyrkan. Kyrkogårdsytan har på så vis mer än fördubblats under 1900-talet. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning.

Intrycket av Åby kyrkogård domineras av de äldre delarna av kyrkogården som trots flera förändringar än idag rymmer ålderdomliga drag. Söder om kyrkan, finns rester av ett linjegravsområde från 1920-tal och framåt bevarat. De grusbelagda gravplatserna berättar om hur kyrkogården tidigare har sett ut och bör därför bevaras som viktiga delar av kyrkogårdens historia. Den gäller också murgrönskullarna. Här finns också flera gravvårdar som bär på hantverksmässiga och lokalhistoriska värden. Gravvårdar från mitten av 1800-talet ska tillsammans med gravvårdar av gjutjärn och smide införas på församlingens inventarieförteckning och, i de fall gravrätten upphört, vårdas av församlingen.

På Åby kyrkogård har människor begravts under lång tid. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbetet i stort. De enstaka gravvårdarna och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdsnamn och titlar. På Åby kyrkogård förekommer titlar såsom exempelvis kyrkovaktmästaren, riksdagsmannen, åldermannen, kyrkoherden, bryggeriägaren, majoren och lantbrukaren vilka alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Den dödes hemort är angiven på merparten del av gravvårdarna.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Åby kyrkomiljö har en lång tradition som religiöst centrum och samlingsplats i socknen. Kyrkogården utgör ett samhällshistoriskt och pedagogiskt värdefullt tidsdokument.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.
- Kyrkan, kyrkogården, smidesgrindarna, sockenmagasinet och prästgården med de gamla ladugårdarna utgör tillsammans en värdefull kulturmiljö som vittnar om platsens betydelse som kyrkligt centrum i bygden.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Boström, Ragnhild. *Kyrkan, Åby kyrka*, Boken om Åby. Utgiven av Åby hembygdsförening Vimmerby 1988.

Bucht, Eivor (red), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Klippan 1992

Hammarskiöld, Hans mfl, *Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar*. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, *Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt*. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, *Växjö stift under 800 år*, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), *Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4*, Stockholm 1999

Ullén, Marian, *Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland*. Stockholm 1983

Åberg, Göran, *Sankt Sigfrids stift i historia och nutid*, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Lars Åkesson